تاریخچهٔ آزمایشگاه در ایران

مجلهٔ نظام پزشکی
سال سوم ، شمارهٔ ۳ ، صفحه ۱۷۳ ، ۱۳۵۲

دکتر عبداله حبیبی ـ دکتر محمد رضا روحی*

مقدمه ـ امروزه در سراسر کشور آزمایشگاه‌ها و مؤسسات آزمایشگاهی مجهزی با تعداد قابل توجهی متخصصین رشته‌های مختلف این علم با لوازم وابزار کامل کار مشغول فعالیت‌میباشند ولی اگر قدری بعقب بر گردیم و نظری به گذشته مؤسسات آزمایشگاهی کشوراعم ازدولتی، مستقل یاخصوصی بیندازیم‌متوجه میشویم‌که این مؤسسات در ایران عمری بس کوتاه و تاریخچهٔ بسیارمختصری دارند . سرآغاز فعالیت‌هاوتأسیس آزمایشگاه‌ها در حدود نیم قرن پیش بهمت عده‌ای معدود از پزشکان و متخصصین با وسایلی بس ابتدائی و ساده بوده و در حقیقت پایه‌های آزمایشگاه‌های کنونی کشور برهمان شالوده‌های اولیه بنا شده است . بررسی کوشش‌های بنیان‌گذاران و جمع آوری مدارك موجود بصورت تاریخچه‌ای از تأسیس و تکمیل آزمایشگاه‌های کشور است‌که ضمن آن نام بنیان‌گذاران نیز زنده خواهد شد. خوشبختانه عده‌ای پیشاهنگان این رشته پزشکی هنوز فعالانه مشغول بخدمت خود هستند و گفته‌ها و نوشته‌های آنان مدارك موجود را تکمیل‌تر و خدمات پیشینیان را ارزنده‌تر خواهد نمود.

سابقه تاریخی آزمایش و آزمایشگاه

آنچه از صحائف تاریخ پزشکی جهان مستفاد میگردد این است که قدما برای ادرار نقش بزرگی‌قائل‌بوده‌اند وبا بررسی ظاهری آن بسلامت و بیماری افراد پی‌میبردند. میگویند اولین کسی‌که توجه بوجود قند در ادرار بیماران دیابتی نمود یك پزشك‌چینی بوده‌است. اوملاحظه‌کرده بودکه سگان، ادرار برخی ازبیماران را باولعی خاص می‌لیسند ، در حالیکه به ادرار دیگر بیماران توجهی ندارند. گفته فوق روایتی بیش نیست ولی‌آنچه مسلم‌است در قرن هفدهم میلادی توماس ویلیس(Thomas Willis) پزشك انگلیسی شیرینی ادرار مبتلایان به‌دیابت را با چشیدن‌آن‌توصیف نمود ودرحقیقت اولین‌آزمایش‌کیفی ادرار را بعمل‌آورد.

درتاریخ تمدن‌های چینی‌وهندی درگفته‌های‌اطبا بنکاتی‌برخورد میکنیم‌که موید نقش ادرار در شناسائی برخی از بیماریها (البته به‌اعتبار زمان) بوده‌است.

درکشور خودمان درتاریخ پزشکی اطلاعاتی از ادرار وتغییرات آن در برخی از بیماریها داده شده و در تمدن ساسانی وفعالیت‌های مرکز طبی جندی‌شاپور پزشکان مطالبی درباره تغییرات ادرار و عرق و مدفوع در بیماریها ذکر نموده‌اند که حائز اهمیت است و در نوشته‌های رازی وابن سینا نیز از خواص‌ادرار و تغییرات‌آن در بیماریها بحث فراوان شده است.

این نوع بررسی‌های ظاهری از مدفوعات مختلف بدن تا اوایل قرن نوزدهم بصورت‌کاملا مقدماتی وساده رواج داشت. از اواخر سده نوزدهم و اوایل سده اخیر این مراحل مقدماتی وساده‌پشت سر گذاشته شد و باکشفیات میکرب شناسی، انگل شناسی، شیمی حیاتی و ظهور دانشمندانی نظیر پاستور وکخ تحولی درتشخیص بیماریها و استفاده از روشهای آزمایشگاهی بظهور پیوست و با مطالعات واکتشافات مختلف درزمینه ایمنی شناسی وفیزیکوشیمی رو به تکامل رفت و با توسعه علوم میکروبیولوژی و رشته‌های وابسته بآن وخون شناسی وبیوشیمی‌که ازارکان علم طب‌امروزی میباشند همگام باتکمیل‌وسائل‌واختراع دستگاههای‌آزمایشگاهی مختلف، راه برای تشخیص‌بیماریها وبررسی‌های علمی، بهداشتی و پزشکی هموار شد تا بوضع کنونی رسید.

* تهران ـ خیابان چرچیل ـ شماره ۳۲

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

سابقه تاریخی آزمایشگاه در ایران

۱- مراحل ابتدائی و فعالیت‌های انفرادی ـ بسال ۱۲۶۸ هجری قمری در زمان صدارت میرزا تقی خان امیرکبیر بانی ومؤسس دارالفنون عده‌ای از معلمین خارجی برای تدریس رشته‌های مختلف علمی منجمله طب و داروسازی‌ازکشور اطریش وهنگری سابق برای دارالفنون استخدام و بموجب روزنامه وقایع اتفاقیه شماره۲ صفحه اول بتاریخ۲۶ محرم۱۲۶۸ (مطابق آذر۱۲۳۰ و اکتبر ۱۸۵۱) در میان معلمانیکه به ایران آمدند طبیبی به نام دکتر ادوارد ژاکوب پولاك Dr.E.g. polak برای تشریح وجراحی‌ودکترفوکاتیDr. Focchette برای داروسازی انتخاب شدند. دکتر فوکاتی‌پس‌ازدو سال خدمت وتدریس داروسازی در دارالفنون برای‌خرید وسائل یك‌لابراتوار برای رشته داروسازی به اروپا رفت و پس از خرید و ارسال وسائل لازم لابراتواری در دارالفنون تاسیس و با همکاری دکتر پولاك مبادرت به امتحانات شیمیائی معمولی و آموزش داروسازی و طبیعی نمود. بموازات فعالیت‌های معلمین نامبرده دو نفر پزشك خارجی‌دیگر یکی‌فرانسوی‌بنام دکتردزیره تولوزان D.Tholozan ودیگری هلندی بنام دکتر یوهان شلیمر Shlimmer که پزشکان دربار ناصرالدین‌شاه بودند وباخود وسائل لازم را همراه‌آورده‌بودند، مبادرت به برخی امتحانات لابراتواری مینمودند ولی فعالیت‌های‌آنها منحصراً برای بیماران درباری بود.

در سالهای بعد عده دیگری از پزشکان خارجی بگروه معلمین دارالفنون پیوستند از آنجمله دکتر ژورژ Georges دکتربلان Blanc دکتر آلبو Albou که درکلاس های طب و داروسازی دارالفنون خدمت مینمودند و درآموزش وآزمایش‌های طبیعی و داروسازی سهمی داشتند. البته عده‌ای ازایرانیان‌پزشك وداروساز درهمکاری باخارجیان در تاسیس‌واداره مدرسه طب وداروسازی دارالفنون نقش‌بسزائی داشته‌اند که سردسته آنان را باید میرزا کاظم محلاتی دانست.

درهمین‌اوان‌در نزدیکی‌دارالفنون(خیابان‌ناصرخسرو) داروخانه‌ای توسط یك داروساز آلمانی بنام شورین Shwerin تاسیس‌گردید که بیشتر به تهیه داروهای درباریان مظفرالدین شاه و اعیان و اشراف آن زمان مبادرت می‌کرد. درگوشه‌ای ازهمین داروخانه بودکه قرع و انبیق و وسائل آزمایشگاهی مختصری گذاشته شده بود و امتحان ادرار توسط شورین انجام میگرفت و عده زیادی از متمکنان و اعیان زمان برای اطلاع ازاینکه مبتلا به بیماری دیابت هستند یاخیر ادرارخود را بداروخانه شورین‌میفرستادند. پس از مدتی فعالیت، شورین جای خودرا بداروساز دیگری بنام اوژن بناطی(E.Bonati) داد و او نیز فعالیتهای داروسازی و و تجزیه ادرار راکماکان ادامه میداد وقسمتی از داروخانه اورا آزمایشگاه اشغال نموده بود وتا آن تاریخ یعنی قریب ۷۰ سال قبل، آزمایشگاه مدرسه طب و داروسازی دارالفنون و آزمایشگاه دکتر بناطی منحصراً آزمایشگاه‌های ایران را تشکیل میدادند. دکتر بناطی که سمت‌کنسول افتخاری نروژ را نیز داشت‌سالیان درازی در ایران بود و تا شروع جنگ بین‌المللی اول بخدمت خود در داروخانه ادامه داد وبا آغاز جنگ جای خود را بیکی ازشاگردانش بنام مولیون (Molion) داد وخود به‌آلمان موطن خویش بازگشت .

ازآن‌پس‌موضوع تجزیه مواد بذهن‌پزشکان ورؤسای‌بیمارستانهای تهران خطور نمود و در بیمارستان دولتی (ابن‌سینای کنونی) و بیمارستان امریکائی تهران وسائل‌آزمایشگاهی فراهم‌آمد و نیز برخی از اطباء سفارتخانه‌ها خصوصاً دکتر نلیگان(Neligan) پزشك سفارت انگلیس و برخی از اطبای ایرانی که تحصیلات خودرا درخارج انجام داده بودند وسایل‌آزمایشگاهی‌تهیه کرده برخی‌ازامتحانات‌آزمایشگاهی را درمطب خود انجام میدادند.

باید قبول کرد که خدمات افراد نامبرده بالا و امتحانات ادرار و برخی مواد دیگر که پزشکان ایرانی و خارجی به ابتکار خود در ایران آغاز نمودند از هرلحاظ درخور توجه‌است و این افراد سهمی در بنیان‌گذاری آزمایشگاه‌های طبی ایران دارند ولی‌آنچه مسلم است دوران نهضت آزمایشگاه‌های کامل و متکی بروش‌های علمی جدید توسط‌کارشناسان با وسایل‌پیشرفته در ایران با تاسیس انستیتو پاستور ایران در سال ۱۲۹۹شمسی و با تشکیل انستیتو حصارك (انستیتو رازی کنونی) در سال ۱۳۰۳ و بنگاه بهداشت در سال ۱۳۱۵ که بعداً بنام آزمایشگاه مرکزی وزارت بهداری نامیده شد آغاز میگردد و این موسسات اولین سازمان‌هائی‌بودندکه برای‌تشخیص‌بیماریها، مطالعات اپیدمیولوژیك، تهیه سرم وواکسن وبررسی‌های‌پزشکی و خدمات قرنطینه‌ای درایران تشکیل‌گردید. مؤسسات مذکوراز بدو تشکیل‌ضمن‌خدمات‌بهداشتی‌وپزشکی به‌تربیت‌افرادلازم‌برای توسعه اینگونه‌فعالیت‌ها درکشور اقدام نمودند. بموازات تأسیس وفعالیت‌موسسات‌نامبرده‌دایره‌تاسیس‌آزمایشگاه‌هادر بیمارستانهای مختلف اعم از کشوری و لشکری و خصوصی توسعه یافت و در سالهای بعد توسط وزارت بهداری، بهداریهای نیروهای مسلح شاهنشاهی،دانشکده‌های‌پزشکی‌وسازمان‌های‌طبی‌و بهداشتی دیگر روبتکامل گرائید وهماهنگ باتکمیل‌بیمارستانها و وسائل‌کار و زیاد شدن‌تعداد پزشکان‌تحصیل‌کرده ومتخصصین‌رشته‌های مختلف،

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

عده‌ای در ایران یا خارج در رشته‌های علوم آزمایشگاهی تخصص پیدا کرده مبادرت به تأسیس آزمایشگاه‌های خصوصی در تهران وشهرستانها نمودند و بدین نحو در ظرف ۵۰ سال موسسات آزمایشگاهی کامل در سراسر کشور تشکیل شد.

۲- تاریخچه انستیتو پاستور ایران - درسالهای ۱۲۹۷ و ۱۲۹۸ که سلطان احمد شاه قاجار مسافرتی به اروپا کردند، ضمن بازدید از کشور فرانسه، در برنامه بازدیدهای او یك روز مخصوص دیدار از انستیتو پاستور پاریس بود. دراین بازدید مرحوم دکتر حکیم الدوله (محمد حسن لقمان ادهم) پزشك مخصوص همراه ایشان بود. ضمن مشاهده کارهای علمی این موسسه و فعالیت آزمایشگاه‌های تشخیص و بخشهای تهیه سرم وواکسن‌های مختلف، خدمات انستیتو پاستور مورد توجه پادشاه ایران قرار گرفت و دستور اقدامات لازم در جهت تأسیس مؤسسه مشابهی در ایران بدکتر حکیم الدوله دادند. بر اساس این دستورات در اکتبر سال ۱۹۱۹ هیئتی از طرف دولت ایران بمنظور مذاکره برای تاسیس انستیتو پاستور ایران به پاریس رفت و با دکتر رو (E.Roux) رئیس وقت انستیتو پاستور پاریس ملاقات و مذاکرات لازم را بعمل آورد.

اعضای این هیئت مرکب بود از ذکاء الملك نماینده دولت ایران در کنفرانس صلح، دکتر لقمان الدوله رئیس وقت دانشکده پزشکی تهران ودکترمحمود خان معتمد پزشك مخصوص شاهزاده فرمانفرما. درخواست نمایندگان ایران موردقبول دکتر رو و تائید دکتر کالمت (Calmette) قرار گرفت و دکتر رو یکی از همکاران خود دکترمنارد (Mesnard) را برای این منظور و مطالعه در امر تاسیس انستیتو پاستور مأمور ساخت و بعدا پرفسور لگرو (Legroux) بعنوان رئیس افتخاری انستیتو پاستور ایران انتخاب شد.

پس ازمذاکرات مفصل وتبادل نظرهای لازم بین نمایندگان ایران و اولیای انستیتو پاستورپاریس سرانجام درآوریل ۱۹۲۰ دکتر منارد با قبول این مسئولیت عازم ایران گردید. در آن زمان وضع ایران بسیار نابسامان بود که منجر به کودتای تاریخی ۱۲۹۹ گردید و در نتیجه دکتر منارد مدتی را در بلاتکلیفی گذراند تا اینکه با سامان یافتن اوضاع، بهامر سردار سپه و با دریافت مبلغی پول از محل عواید گمرکات وآشناشدن باعده‌ای از ایرانیان وبرخی همکاران وافرادیکه شایستگی کمك وهمکاری باایشان را داشتند، انستیوپاستور ایران را در محل اجاره‌ای در درخیابان استخرکنونی (باغ مرحوم مدبرالدوله سمیعی) تاسیس و فعالیت خودرا آغاز نمود.

از جمله افرادیکه از بدو شروع بکار همکاری نزدیکی با دکتر منارد داشته او را یاری نمودند، دکتر ابوالقاسم بهرامی، دکتر یحیی پویا، دکترحسین مشعوف، دکتراحمد نجم‌آبادی وتیمور دولتشاهی بودند وهمکاری این افراد برای دکتر منارد بسیار ذیقیمت بود.

در همان سالهای اولیه‌که دکتر منارد بخشهای خود را در مکان های موقتی و اجاره‌ای سروسامان میداد وآغاز به فعالیت‌مینمود شاهزاده عبدالحسین فرمانفرمازمین مشجری(محل فعلی‌انستیتو پاستور ایران) با آب، وقف انستیتوپاستور کرد و مقدار لازم پول برای ساختمان مورد نیاز در اختیار انستیتو پاستور ایران قرار داد.

آزمایشگاه‌های انستیتو پاستور در بدو امر مشتمل برآزمایشگاه تشخیص طبی، آزمایشگاه مطالعات اپیدمیولژیك و مبارزه با بیماریهای واگیر، آزمایشگاه شیمی و قسمت تهیه واکسن‌آبله و بالاخره مرکزی برای نگهداری سرمها و برخی واکسن های انسانی بودکه‌از انستیتوپاستورپاریس وارد میکردند ودر دسترس بیماران میگذاشتند. در حقیقت اولین آزمایشگاه تشخیص طبی مجهز دولتی ایران در انستیتو پاستور تشکیل شد.

دکتر منارد پس ازپنج‌سال ایران را ترك کرد و همکارنزدیکش دکتر ابوالقاسم بهرامی کفالت انستیتو پاستور را بعهده گرفت.

در سال ۱۹۲۵ بجای دکتر منارد یك متخصص فرانسوی دیگر بنام‌دکتر کراندل(Kerandel)ازپاریس‌مامورادارهٔ‌انستیتوپاستور ایران شد و فعالیت‌های انستیتو پاستور را برمبنای پیشرفت های تازه‌ایکه نصیب متخصصین در فرانسه شده بود با کمك همکاران ایرانی‌خود ازجمله دکتربهرامی، دکترقدسی، دکترمیردامادی، دکتر مشعوف، دکتر احمد نجم‌آبادی، دکتر وارطانی و تیمور دولتشاهی توسعه داد واین همکاری باعث شدکه دامنه فعالیت و خدمات انستیتو پاستور گسترش بیشتری یابد.

دکتر کراندل در سال ۱۹۳۴ در تهران درگذشت و این بار دکتر حسین مشعوف بکفالت انستیتو پاستور انتخاب و مشغول کار شد. یك سال بعد از طرف انستیتو پاستور پاریس، پرفسورلگرو(Legroux) بعنوان مدیرعلمی‌انستیتوپاستورایران تعیین و قرار شد سالی دو سه بار برای سرکشی و تعیین خط مشی کار به ایران مسافرت نماید و امور انستیتو پاستور را از دور زیر نظر بگیرد و در مدت غیبت ایشان انستیتو پاستور زیر نظر دکتر بهرامی باشد. تا آغاز جنگ بین‌المللی دوم پرفسور لگرو چند بار به ایران سفر کرد و دکتر بهرامی وهمکارانش همچنین باداره انستیتو پاستور ادامه میدادند.

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

از سالهای ۱۹۳۹ تا ۱۹۴۵ بر اثر وقوع جنگ جهانی دوم رابطه انستیتو پاستور ایران با انستیتو پاستور پاریس قطع شد واین مؤسسه بریاست دکتر بهرامی ومعاونت دکترمهدی قدسی با همکاری دیگر کارمندان ایرانی همچنان به فعالیت‌های خود ادامه داد.

بطور کلی در سالهای قبل از جنگ که تعداد آزمایشگاه ها خیلی محدود و فعالیت‌های آن‌ها کفاف احتیاجات کشور را نمیداد اکثراً مسائل بهداشتی کشورکه درحوزهٔ مسئولیت اداره کل صحیه مملکتی بود از طریق انستیتوپاستور ایران حل‌وفصل میشدکه یکی ازآن فعالیت‌ها بررسی بهداشتی قرنطینه‌های کشور بود و انستیتو پاستور بهمت مسؤلان امر و مساعی و جدیت‌های رؤسای وقت صحیه کل مملکتی (دکتر احیاء الملك ، دکتر احیاء السلطنه ، دکتر امیر اعلم و دکتر لقمان الملك) مبارزه با بیماریهای واگیر بخصوص وبا را در کشور بنحو احسن انجام داد.

پس‌ازخاتمه جنگ جهانی دوم، بمنظور توسعه انستیتوپاستورایران و تأسیس بخشهای تازه ، دکتر منوچهر اقبال وزیر بهداری وقت از انستیتو پاستور پاریس دعوت بعمل آوردند تا هیئتی برای تجدید نظر در تشکیلات و تعیین خط مشی تازه انستیتو پاستور بهایران اعزام شود.

این هیئت در۱۲ اوت ۱۹۴۶ بسرپرستی پرفسور پاستور والری رادو(Pasteur Valery Radot) رئیس شورای انستیتو پاستور پاریس و عضویت چند تن از رؤسای بخشهای انستیتو پاستوروارد تهران شدند و در معیت اولیای وزارت بهداری، شیرو خورشید سرخ ودانشکده پزشکی تهران مطالعات لازم‌را بعمل‌آوردند ودر همین هنگام در جشن بیست وپنجمین سال تاسیس انستیتوپاستور ایران نیز شرکت نمودند .

درتاریخ ۲۵ اوت ۱۹۴۶ موافقت‌نامه همکاری‌های علمی‌وفنی بین انستیتو پاستور پاریس و انستیتو پاستورایران بامضاء رسید ودر حقیقت‌این‌موافقت‌نامه‌متممی‌بودبرموافقت‌نامه‌اولیه‌ایکه‌در۲۵سال قبل بامضاء رسیده بود. براساس این‌توافق انستیتو پاستور ایران از نظر مالی و اداری دارای استقلال شد و زیر نظر یك شورای عالی انستیتو پاستور به ریاست وزیر بهداری وقت فعالیت خود را آغاز نمود و یکی از متخصصین فرانسوی بنام دکتر مارسل بالتازار M.Baltazard که رئیس بخش انستیتوپاستور کازابلانکا بود بریاست انستیتو پاستور ایران انتخاب و مشغول کارشد.

براساس برنامه جدید، انستیتوپاستور ایران فعالیت های تازه‌ای در زمینه خدمات بهداشتی، پزشکی، اپید میولژیك و تحقیقاتی آغاز کرد و دست بکار ساختمان جدیدی در همان محل شد.

ساختمانهای جدید درفروردین ماه سال۱۳۳۷طی‌مراسمی بدست مبارك‌اعلیحضرت‌همایون‌شاهنشاه‌آریامهر، باشرکت‌پرفسورپاستور والری رادو رئیس شورای انستیتو پاستور پاریس و ژورژ سیدو (G.Seydox) رئیس‌امورفرهنگی‌وفنی‌وزارت‌امورخارجه فرانسه وپرفسور ژورژبلان(G.Blanc) رئیس‌انستیتوپاستورکازابلانکا و سفیرواعضای سفارت فرانسه درتهران وعده زیادی ازشخصیت‌های علمی وزارت بهداری و دانشگاه تهران ، افتتاح گردید.

دکتر بالتازار تا سال ۱۳۴۵ در ایران بود و درانستیتوپاستور بخدمت خود ادامه میداد .

ریاست انستیتو پاستور تا سال ۱۳۴۱ بعهده او بود ولی بعداً دکترمهدی‌قدسی که قبلا سمت معاونت انستیتوپاستور را داشتند و یکی از قدیمی‌ترین رؤسای بخش این‌انستیتو بودند،محول شد.

ذکر این نکته شایان توجه است که‌آزمایشگاه های تشخیص‌طبی انستیتوپاستور ازاولین‌آزمایشگاههائی است که درکشورما تأسیس شده و سالیان دراز مرجعی مورد اعتماد و مورد احتیاج جامعه پزشکی و بیماران بوده است وبه‌همین دلیل است که میتوان گفت تاریخچه آزمایشگاه تشخیص طبی در ایران با تاسیس انستیتو پاستور آغاز میشود.

۳- تاریخچه انستیتو رازی ـ دراوایل‌سلطنت اعلیحضرت‌رضاشاه کبیر که اصلاحات اساسی درشئون مختلف‌کشور آغاز گردید، اداره‌کل فلاحت که‌تابع وزارت فوایدعامه بود سازمان کشاورزی نوینی را درکشور بنیان نهاد. درآن زمان دامداری‌که ازقرنها پیش مهمترین محل درآمد مردم این سرزمین را تشکیل میداد به سبب بروز و شیوع بیماریهای واگیر دامی رو بزوال میرفت و از جمله آفت طاعون‌گاوی نسل‌گاو را در شمال وغرب ایران مورد تهدید قطعی قرارداده بود. درچنین وضعی اداره‌کل‌فلاحت بمنظور مبارزه با بلای خطرناك طاعون‌گاوی ودیگر بیماریهای واگیر حیوانات درکشور و در عین حال لزوم توجه بمقررات بین‌المللی وجلوگیری‌ازاشاعهٔ این‌بیماریهای‌خطرناك بکشورهای مجاور، فعالیتهای سریعی را درجهت مطالعه وتشخیص وپیشگیری طاعون‌گاوی‌وسایر بیماریهای‌حیوانی‌ضروردانست‌وبرای‌این‌منظور از انستیتوپاستور ایران‌که درآن زمان یگانه مؤسسه ذیصلاحیت کشور بود کمك خواست. چون درآن زمان هنوز واکسن ضد طاعون‌گاوی‌کشف نشده‌بود یگانه راه مبارزه بااین‌بیماری روش «سروانفکسیون» بود و میبایستی مقدار زیادی سرم حیوانی‌تهیه گردد.

در اجرای این امر چون انستیتو پاستور محل مناسبی برای

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

نگاهداری حیوانات بزرگ نداشت، بدستور صمصام الملك بیات معاون وزارت فواید عامه مقداری از اراضی کمال آباد جنب قریه حصارك که محل چاپارخانه بود در اختیار انستیتو پاستور گذاشته شد تابعنوان محل کار وسکونت کارمندان و طویله‌های نگهداری حیوانات برای تهیه سرم در نظر گرفته شود وبصورت آزمایشگاه دامپزشکی وابسته به انستیتو پاستور فعالیت کند.

این تشکیلات بعد زیر نظر دکتر حامدی قرار گرفت که با همکاری عده‌ای دامپزشك و پزشك و مهندس از آنجمله دکتر حسن میردامادی، دکتر معشوف، مهندس ابوالحسن ابوذر، دکتر علیمحمد ثمری ، مهندس زندی ، دکتر علی ادیب ، بهرامی و نصیری فعالیت دامنه‌داری در تهران و استانهای آذربایجان ، گیلان ومازندران آغاز نمود و شالوده یك تشکیلات دامپزشکی برای مطالعات و تهیه مواد بیولوژیکی گذاشته شد و پس از هفت سال فعالیت و تکمیل وسائل و توسعه آنها بالاخره در سال ۱۳۱۰ رسماً بنام «مؤسسه تحقیقات دامپزشکی حصارك» نامگذاری شد و یکنفر دامپزشك فرانسوی بنام دکتر لوئی‌دلپی (Louis Delpy) که مورد تأیید همکاران‌ایرانی‌خود بود برای اداره این موسسه جدید استخدام شد و او با همکاری همان گروه اولیه جوانان ایرانی در اطاقهای محقری که در حصارك در اختیار شان بود فعالیت خود را گسترش دادند. بعداً بمرور تعداد دیگری از جوانان ایرانی که تحصیلات خود را دررشته دامپزشکی در ایران و خارج انجام داده بودند باولین گروه پیوستند و سازمان این آزمایشگاه را وسیع‌تر و دامنه فعالیت آنرا توسعه داده بمطالعه بیماریهای دامی و مبارزه علیه آنها از راه تهیه سرمها و واکسن‌های لازم پرداختند. در نتیجه این فعالیت‌های پیگیر بودکه بیماری طاعون گاوی در ظرف‌سالهای اول ریشه‌کن شد وعلاوه برآن بررسی بیماریهای دامی درایران بصورت فعالی درآمد.

علیهذا بایدگفت‌که موسسه حصارك وآزمایشگاه‌های تحقیقات دامپزشکی اولین آزمایشگاه مجهز تشخیص بیماریهای دامی و تهیه سرم و واکسن‌های مربوط بودکه درایران تأسیس گردید.

در سال ۱۳۱۷ که اعلیحضرت رضاشاه‌کبیر از این موسسه نو بنیاد بازدید بعمل‌آوردند دستورات لازم جهت توسعه آزمایشگاه ها و مقدمات تهیه سرم و واکسن‌های انسانی را درمؤسسه صادر فرمودند و انستیتو حصارك باکمك انستیتو پاستورایران وانستیتو پاستور پاریس باین امر اقدام نمود وبنتایج جالبی هم دست‌یافت که متأسفانه جنگ جهانی دوم باعث رکورد کار و محدود شدن تهیه وسائل و روابط علمی گردید ولی با همه مشکلات تهیه‌سرم های ضد دیفتری وگزاز و آناتوکسین‌های این دو بیماری که در زمان جنگ نایاب شده بود با موفقیت روبرو شد و انستیتو حصارك توانست احتیاجات‌کشور را از این جهت تامین کند.

دکتر دلپی مدت ۲۰سال (از سال ۱۳۱۰ تا ۱۳۳۰) در ایران خدمت نمود واداره‌انستیتوحصارك که بنام انستیتورازی‌نامگذاری شده بود در سال ۱۳۳۵ بعهده همکاران ایرانی او و تحت ریاست دکتر عزیز رفیعی قرار گرفت و دکتر دلپی بفرانسه بازگشت .

۴ـ تاریخچه بنگاه بهداشت اداره‌کل بهداری ـ در سال ۱۳۱۵ که پرفسور لگرو رئیس افتخاری انستیتو پاستور ایران برای بازدید ازاین انستیتو به تهران‌آمد متوجه شدکه‌آزمایشگاههای تشخیص‌طبی‌انستیتوپاستورقسمت‌زیادی‌ازوقت‌کارکنان‌وآزمایشگاه های این انستیتو را میگیرد و در این زمینه باداره‌کل بهداری پیشنهاد نمود که بهتر است فعالیت‌های انستیتو پاستور ایران منحصراً صرف تهیه مواد بیولوژیکی انسانی و بررسی های علمی و تجربی گردد. در اجرای این برنامه آزمایشگاه‌های تشخیص طبی انستیتو پاستور که سالیان درازی خدمات گرانبهائی به بیماران و پزشکان نموده بود تعطیل و فعالیت‌های‌آن بآزمایشگاه های جدیدی‌که توسط اداره کل بهداری تشکیل شد واگذار گردید.

مؤسسه جدید در خیابان ناصرخسرو جنب دارالفنون بنام«مؤسسه بهداشت» توسط دکترحسین مشعوف تشکیل گردید واین سازمان اولین مؤسسه آزمایشگاهی تشخیص طبی وزارت بهداری بودکه در ضمن خدمات تشخیص بهداشتی و اپیدمیولوژیکی ، مرکزی جهت‌آموزش‌بهداشت‌وعلوم‌آزمایشگاهی نیز بشمارمی‌رفت. مؤسسه بهداشت دارای بخشهای مختلفی بود منجمله بخش سرم شناسی زیر نظر دکترمشعوف و دکترحسن‌میردامادی ، بخش میکرب ـ شناسی زیر نظردکترحسین سهراب و دکترمهدی ذوالریاستین ـ بخش‌انگل‌شناسی زیر نظر دکتر اسداله شیبانی ودکترعمیدزاده ـ بخش آسیب شناسی‌زیر دکترمصطفی حبیبی وبخش‌شیمی زیر نظر دکتر گاگیك و دکتر محمودزاده ، بعلاوه تعدادی پزشکان جوان بعنوان دستیار با این متخصصین همکاری و کارآموزی می‌نمودند.

این مؤسسه تمام امورتشخیص‌آزمایشگاهی‌بیماران بیمارستانهای تهران، پزشکان خصوصی و مؤسسات خیریه را انجام‌میداد ودر امور قرنطینه‌ای و اپیدمیولوژیکی وبرنامه‌های بهداشتی مشاوری

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

برای دستگاه‌های بهداشتی ودرمانی کشور بود ودر اجرای همین برنامه‌ها شعباتی دربرخی‌ازمراکزاستانها نیز دایر نمود.

در سال ۱۳۱۸ که سازمان جدید دانشکده پزشکی تهران توسط پرفسوراوبرلین(Ch.Oberling)داده شد، بیمارستانهای بهداری به‌دانشکده پزشکی واگذار گردید وضمن همین نقل و انتقالات تعدادی ازبخشهای مؤسسه بهداشت نیز بدانشکده پزشکی‌دانشگاه تهران منتقل گردید وهمان‌هابودندکه درحقیقت هسته اولیه اکثر بخشهای آزمایشگاهی دانشکده پزشکی تهران را تشکیل دادند و اکثر رؤسای همان بخشها با سمت دانشیاری بدانشکده‌پزشکی تهران منتقل شدند ووسایل‌کار وکارمندان فنی خودرا نیزهمراه خودآورده، فعالیت خدماتی خودرا باآموزش پزشکی‌دانشجویان و دستیاران توأم نمودند.

فعالیت مؤسسه بهداشت از این پس بیشتر صرف تعلیم بهداشت و بررسی‌های اپید میولژیك در قسمتهای مختلف کشور میشد و نام این‌مؤسسه بعداً به«آزمایشگاه مرکزی وزارت بهداری»تغییر یافت وهمچنان بفعالیت‌های خودادامه میداد تا در تشکیلات‌نوین وزارت بهداری در سال ۱۳۴۲، باتشکیل اداره‌کل‌آزمایشگاهها تمام مؤسسات آزمایشگاهی وزارت بهداری در یکدیگر ادغام و «آزمایشگاه رفرانس وزارت بهداری» تشکیل گردید.

۵- نظری به تاسیس آزمایشگاه‌های دانشکده های پزشکی - با اینکه بحث درباره تاسیس آزمایشگاه‌های آموزشی و خدماتی و تحقیقاتی دانشکده‌های پزشکی که قسمتی از سازمان بزرگ دانشگاه‌هاست خارج ازنظر ما درباره تاریخچه آزمایشگاههاست زیرا دانشکده‌های پزشکی دستگاه‌های آموزشی هستند که ضمن آموزش پزشکی که وظیفه اصلی آنهاست بخدمات طبی و اپیدمیولژیك نیز میپردازند، معهذا چون اکثر کسانیکه بنیان‌گذار اولین‌آزمایشگاه‌های تخصصی کشور بوده‌اند ودرفصول قبل ذکری ازآنان شده است، فعالیت دانشگاهی نیز داشته‌اند و در حقیقت در حین اشتغال بآموزش رشته تخصصی خود، در آزمایشگاه‌های دانشکده پزشکی ویاآزمایشگاه‌های مؤسسات دیگر دولتی یا خصوصی نیز خدمت میکرده‌اند، لذا فهرست‌وار به تاریخچه تأسیس آزمایشگاه‌های دانشکده پزشکی تهران که قدیمی‌ترین دانشکده پزشکی ایران است میپردازیم:

تا سال ۱۳۱۸ که سازمان نوین دانشکده پزشکی توسط پرفسور شارل‌اوبرلین(Ch-Oberling) داده‌شد آزمایشگاه‌های دانشکده طب فقط جنبه‌آموزشی داشت و هیچگونه فعالیت خدماتی درکار نبود زیرا دانشکده‌پزشکی بیمارستان یا درمانگاهی‌وابسته بخود نداشت. در هریك ازآزمایشگاه‌ها وسائل‌کار مختصری همراه با پره پاراسیون‌های تهیه شده از قبل که اکثراً ازخارج از کشور تهیه شده بود وجود داشت ودانشجویان ضمن مطالعه علوم نظری آزمایشگاهی به‌امتحانات‌میکروسکوپی‌مختصری‌مبادرت‌مینمودند.

در سال ۱۳۱۸ که بیمارستانهای بهداری و تعدادی از بخشها و متخصصین موسسه بهداشت به دانشکده پزشکی دانشگاه تهران منتقل شدند آزمایشگاه‌های‌دانشکده‌پزشکی‌صورت دیگری بخود گرفت وبصورت سازمانهای مجهزی درآمدکه ضمن انجام دادن خدمات‌تشخیصی‌جهت بیماران‌بیمارستانهاودرمانگاه‌های‌دانشکده پزشکی وتحقیقات علمی، آموزش آزمایشگاهی را بوضع صحیح و دنیا پسندی بدانشجویان عرضه نمود. این‌آزمایشگاه‌ها که با وسائل کاروکارمندان فنی از مؤسسه بهداشت بدانشکده پزشکی منتقل شده بود ازبدو شروع بکار دردانشکده پزشکی کاملا آماده کار و خدمت بوده ودر حقیقت باید گفت‌که اکثر بنیان‌گذاران آزمایشگاه‌های تشخیص طبی مؤسسه بهداشت درسمت استادرشته تخصصی خود در دانشکده پزشکی بخدمات خویش ادامه دادند. بعداًعده‌ای دیگر ازمتخصصین‌باین گروه پیوستند وآزمایشگاه‌ها و سازمانهای جدید به‌هسته اولیه اضافه نمودند ازآنجمله هستند دکتر ناصر انصاری‌که سازمان جدیدآزمایشگاه‌های انگل‌شناسی، انستیتو مالاریالژی‌وبالاخره انستیتوتحقیقات بهداشتی را بنیان نهاد ومرحوم دکترحسین سهراب‌که آزمایشگاه میکروب‌شناسی را بر پایه‌های علمی جدید استوار ساخت ودکترحسن میردامادی که‌آزمایشگاه سرم‌شناسی‌را سازمان داد ودکتر یحیی‌پویا که‌یکی ازقدیمی‌ترین‌متخصصین‌آزمایشگاه‌ورئیس‌آزمایشگاه بیمارستانهای شهرداری تهران بود و بعداً بنیان آزمایشگاه‌های خون شناسی را در دانشکده پزشکی نهاد. و بالاخره دکتر آرمائیس وارطانی که بنیان‌گذار آزمایشگاه شیمی دانشکده پزشکی است.

تشکیل آزمایشگاه‌های مجهزی‌در بیمارستانهای تابع‌دانشکده‌های پزشکی و مراکز پزشکی و تأسیس آزمایشگاههای تخصصی‌تازه دیگری خصوصاًدرزمینه ایمونولژی، شیمی‌بیولوژی‌ازفعالیت‌هائی است‌که در سال‌های اخیر نصیب دانشکده‌های پزشکی شده‌است.

۶- تاریخچه‌تاسیس آزمایشگاه آسیب‌شناسی و انستیتو سرطان

از آنجا که آسیب شناسی رشته خاصی است و نسبت به سایر رشته‌های آزمایشگاهی کمتر مورد احتیاج عامه مردم و پزشك عمومی است و در حقیقت همگام با پیشرفت‌های تکنیك و علم جراحی و آندوسکوپی ضرورت استفاده ازآن بیشتر درك میشود در ابتدای‌کار تاسیس‌آزمایشگاه‌های تشخیص‌طبی درایران، مورد توجه‌قرار نگرفت‌واین‌روش‌آزمایشگاهی‌سالها پس‌ازدیگر رشته‌ها در ایران رواج یافت.

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

تا سال ۱۳۱۵ که اولین آزمایشگاه آسیب شناسی تأسیس گردید در مواردیکه برای بیماری احتیاج به‌آزمایش نسجی میشدبافت برداشته شده بخارج ازکشور ارسال میگردید و این امردرمورد همه بیماران مقدور نبود و تقریباً منحصر بمواردی بود که‌بیمار به‌بیمارستانهای امریکائی، بیمارستانهای شرکت‌نفت یاپزشکان خارجی سفارتخانه‌ها مراجعه مینمود و این موسسات به واسطه تسهیلاتی که در امر ارسال بافت بخارج برایشان فراهم بود از این‌آزمایش استفاده میکردند و در حقیقت اکثریت بیماران و پزشکان ایران از این‌وسیله تشخیصی که دراکثر مواردقاطع‌است ودرتعیین سرنوشت بیمار ومشی درمان جنبه حیاتی‌دارد، محروم بودند.

آموزش‌آسیب شناسی نیز درد‌انشکده پزشکی تهران خیلی‌ناقص بود وفقط بصورت علم‌نظری ومختصری بررسی میکروسکوپی از روی برشهای تهیه شده در خارج بعمل میآمد و بهمین مناسبت متأسفانه پزشکان فارغ التحصیل از دانشکده پزشکی تهران در آن دوران بهره کامل از این علم نداشته و بالطبع در دوران طبابت خود نیز استفاده‌ای از این روش تشخیصی نمیکردند.

در سال ۱۳۱۵ اولین آزمایشگاه آسیب‌شناسی توسط اداره کل بهداری درموسسه بهداشت زیر نظر دکتره‌مصطفی‌حبیبی‌تأسیس شد وفعالیت خود را آغاز نمود.

نظر به احتیاج مبرمی‌که به‌استفاده از آسیب شناسی در ایـران احساس میشد باوجود محدود بودن وسائل‌کاروندانشتن‌کادر فنی کاردان فعالیت این‌آزمایشگاه بسرعت روبتوسعه رفت.

این‌آزمایشگاه بموازات فعالیت های خدماتی‌بمنظور آشنانمودن پزشکان باین روش تشخیصی و طرق بافت برداری و نگهداری و ارسال آن بآزمایشگاه و نشان دادن نتایج تشخیص جلسات کنفرانس و بحث در موسسه بهداشت و انجمن پزشکان که در آن زمان بهمت دکتر حبیب عدل در منزل ایشان تشکیل میگشت ترتیب می‌یافت تا پزشکان علاوه بردیدار بیمار ومقایسه وضع بالینی او با نتایج آزمایش آسیب شناسی و با توجه بنظر پزشك معالج، وضع بیمار مورد بحث ومشاوره قرارگیرد. اهمیت تشکیل این جلسات در این بودکه ضمن نشان دادن لزوم‌همکاری پزشك معالج‌با متخصص‌آسیب شناسی بمنظور رسیدن به تشخیص نهائی کمك لازم به‌دانش آسیب شناسی پزشکانی که در دوران تحصیل‌ازآموزش‌این‌علم‌محروم بوده‌اند بشود. بهمین منظور نیز جزوات و یادداشت‌هائی چاپ و بین پزشکان توزیع میشد کـه همواره در اختیار داشته باشند و در این جزوات لزوم همکاری نزدیك و تبادل نظر بین آسیب شناس وپزشك معالج برای‌رسیدن به هدف نهائی که تشخیص بیماری بود بآنان گوشزد میشد و حقیقتاً باید گفت‌که این فعالیت‌ها در بادی امر برای‌شناسانیدن علم آسیب‌شناسی بسیار موثر بود. آزمایشگاه‌آسیب‌شناسی‌موسسه بهداشت مدت دو سال در خدمت بیماران تهران و شهرستانها و خصوصاً مراجعین بیمارستانها و بخشهای جراحی بود تا اینکه درسال۱۳۱۸ بدانشکده پزشکی‌تهران منتقل وبخش‌آسیب‌شناسی علمی وعملی در دانشکده پزشکی تهران تأسیس شد که تا ضمن ادامه برنامه‌خدماتی سابق خود مبادرت به‌آموختن‌آسیب شناسی به‌صورت علمی وعملی به‌دانشجویان پزشکی‌بنماید.

دومین‌آزمایشگاه‌آسیب شناسی برای انجام مراجعات بیمارستان های ارتش بهمت دکتر قلی باوندی درسال۱۳۱۸ در بیمارستان پهلوی گشایش‌یافت‌وشروع بفعالیت‌نمودوهسته‌اولیه‌آزمایشگاه‌های آسیب‌شناسی کنونی بیمارستانهای‌ارتش در آن‌سال گذاشته شد.

درسالهای‌بعدباتأسیس‌دانشکده‌پزشکی‌درشهرستانهاآزمایشگاههای آسیب‌شناسی نیز در آن دانشکده‌ها تاسیس شد ودامنه فعالیت‌های آسیب‌شناسی درکشورگسترش یافت.

در سال ۱۳۲۸ اولین مقاولـه نامه تأسیس یك مرکز درمان سرطان بین جمعیت شیروخورشید سرخ‌ایران ودانشکده‌پزشکی تهران به‌امضاء رسید ومحل تاسیس این‌مرکزرا دریك ساختمان نیمه‌تمام بیمارستان‌پهلوی‌تعیین‌نمودندوجمعیت‌شیروخورشیدسرخ اتمام ساختمان و تجهیز آنرا متقبل شد.

تکمیل ساختمـان و تجهیز بیمارستـان مدت هشت سال بطول انجامید تا اینکه در سال ۱۳۳۶ اولین مرکز کبالت و بخشهای رادیولژی و بخش جراحی سرطان افتتاح و آماده بهره‌برداری گردید و بنام **بیمارستان تاج پهلوی** موسوم شد. ازطرف‌کرسی آسیب‌شناسی دانشکده پزشکی نیزآزمایشگاه مجهزی نیز برای تکمیل فعالیت های بیمارستان تاج پهلوی تأسیس شدکه بعداً با تاسیس‌کرسی سرطان‌شناسی دانشکده پزشکی و کمك‌های مادی سازمان برنامه، شرکت ملی‌نفت وشیروخورشید سرخ و سازمان بهداشت جهانی بصورت یك مرکز مطالعه وتحقیقات سرطان و انجام‌امتحانات‌آسیب‌شناسی(مرکز تحقیقات‌علمی‌سرطان)درآمد.

بیمارستان تاج پهلوی تا سال ۱۳۴۵ توسط شیرو خورشیدسرخ ایران و دانشکده پزشکی تهران تواما اداره میشد تا اینکه در این سال اداره‌آن‌کلا بدانشکده پزشکی واگذارگردید.

چون مراجعات بیماران سرطانی روز بروز زیادتر میشد پس‌از تکمیل ساختمان نیمه تمام دیگری که بمنظور توسعه بیمارستان تاج پهلوی بنا شده بود ، در اجرای برنامهٔ توسعه فعالیت های خدماتی، آموزشی، تحقیقاتی و اپیدمیولژیك در زمینه سرطان و

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

بالاخره تأسیس یك مرکز آمار سرطان، درسال ۱۳۴۹ بیمارستان تاج پهلوی و مرکز تحقیقات سرطان دریکدیگر ادغام شدند و «انستیتو تاج پهلوی برای تحقیقات ومبارزه باسرطان» تأسیس شد وهمکاری نزدیك واحدهای مختلف جراحی، پزشکی، رادیولوژی و رادیوتراپی ، آسیب شناسی و اپیدمیولوژی و سایر رشته‌های تخصصی لازم دریك انستیتوی واحد ومستقل متمرکز گشت.

بطور خلاصه آنچه درباره تاسیس و تشکیل آزمایشگاه‌های آسیب شناسی و فعالیت های آن باید گفت این است که در ظرف مدت کوتاهی یعنی ۳۶ سال آسیب شناسی بوجود آمد وتوسعه قابل توجهی یافت وامروزه علاوه بر تاسیس آزمایشگاه‌های دولتی وخصوصی در کشور، اکثر بیمارستانهای بزرگ اعم ازدولتی یا خصوصی ازهمکاری آسیب شناسان برخوردار ندو آموزش این رشته در تمام دانشکده‌های پزشکی ایران بصورت علمی وعملی به بهترین وجهی انجام میگیرد.

۷- تاریخچه دوره‌های تخصصی علوم آزمایشگاهی: تا قبل از تکمیل آزمایشگاه‌های انستیتو پاستور وتشکیل مؤسسهٔ بهداشت، داوطلبان تخصص در رشته‌های آزمایشگاهی فقط میتوانستند در مؤسسات خارجی بآموختن این رشته‌ها پرداخته وتعلیمات علمی وعملی لازم را ببینند ولی بعداً انستیتو پاستور ایران و مؤسسه بهداشت محلی جهت کار آموزی این نوع داوطلبان شد بطوریکه باید بگوئیم امروز عده‌ای از متخصصین که مسئولیت مؤسسات بهداشتی و آزمایشگاه‌های کشور را بعهده دارند دوره‌های اولیه آموزش تخصصی خود را در این مؤسسات دیده‌اند و درآنجا آغاز بکار کرده ، در مراحل بعدی برخی از آنان در مؤسسات دیگری به تکمیل معلومات خود پرداخته‌اند .

ازآنجاکه انستیتو پاستور و مؤسسه بهداشت گنجایش کافی برای همه داوطلبان رشته‌های آزمایشگاهی و بهداشتی که همه ساله رو بافزایش میرفت نداشت وبعلت محدودیت کادر علمی وفنی، آموزش در این مؤسسات تحت یك برنامه مدون علمی و عملی نبود و بیشتر جنبه کارآموزی داشت. در سال ۱۳۳۱ بهمت دکتر ناصر انصاری استاد انگل‌شناسی و رئیس انستیتو مالاریالژی دانشکده پزشکی تهران یك دوره تکمیلی یکساله آزمایشگاهی برای کسانیکه سابقه کار آزمایشگاهی داشتند تشکیل گردید. ایندوره که با همکاری و کمك وزارت بهداری و بمنظور کمك به تکمیل کادر آزمایشگاهی آن وزارتخانه تشکیل شده بود پس از سه دوره کامل (چون در آغاز کار دوره چهار ماهه بود که با اضافه کردن یك دوره دیگر هشت ماهه بصورت کامل یکساله در آمد) در سال ۱۳۳۴ تعطیل و این فعالیت از انستیتو مالاریالژی بآزمایشگاه مرکزی وزارت بهداری واگذار گردید.

در کلاس‌های آزمایشگاهی وزارت بهداری که بر طبق قانون خاص برای تکمیل اطلاعات متصدیان آزمایشگاه‌ها بمدت محدودی برای هشت دوره تشکیل شد کسانیکه با داشتن درجه دکترای پزشکی ، دامپزشکی ، دارو سازی و یا شیمی حیاتی مدتی در یکی از آزمایشگاههای تشخیص طبی دولتی خدمت کرده بودند میتوانستند شرکت نموده پس از احراز گواهینامه این کلاس دارای شرایط لازم برای احراز پست ریاست آزمایشگاه تشخیص طبی شوند واکثر داوطلبان چون کارمندان وزارت بهداری بودند پس از تکمیل معلومات آزمایشگاهی خود تصدی مراکز بهداشت و آزمایشگاه‌های شهرستانهای بزرگتری بآنها واگذار میشد .

انستیتو پاستور ایران در تأسیس کلاسهای علوم آزمایشگاهی و تربیت تکنیسین نیز قدمهائی برداشت ودر دوران فعالیت مأمورین بهداشتی اصل چهار در ایران اقدام به تأسیس دوره تکمیلی آزمایشگاه تشخیص طبی ، سرولژی و بهداشتی و کلاس تربیت تکنیسین آزمایشگاه نمودو افرادی را که داوطلب خدمت درواحدهای بهداشتی اصل چهار بودند (اعم ازکسانیکه با درجه دکترا داوطلب ریاست آزمایشگاه و یاکسانیکه داوطلب شغل تکنیسین آزمایشگاهی بودند) برای دوره شش ماهه آموزش میپذیرفت و کلاسهای فشرده توسط متخصصین رشته‌های مختلف انستیتو پاستور اداره میشد . این دوره‌های تکمیلی انستیتو پاستور که از سال ۱۳۳۱ آغاز شد تا سال ۱۳۳۴ برقرار بود ودراین مدت عده‌ای بالغ بر ۵۰ نفر داوطلبان با درجه دکترا و درحدود همین تعداد داوطلبان دوره تکنیسین آزمایشگاهی باگواهینامه کامل دبیرستان دوره‌های آموزش انستیتو پاستوررا دیدند وازطرف وزارت بهداری گواهینامه جهت آنان صادر شد.

کلیه این دوره‌های آموزشی اعم ازدوره‌های انستیتو مالاریالژی دانشکده پزشکی، آزمایشگاه مرکزی وزارت بهداری یاانستیتو پاستور بصورت دوره‌های کوتاه مدتی بودند که جنبه تکمیلی داشت وکفاف احتیاجات کشور را نمیداد .

دوره‌های کامل تخصصی علوم آزمایشگاهی با برنامه مدون دروس علمی وکارهای عملی در سال ۱۳۳۷ در دانشکده پزشکی تهران آغاز شد . دوره آموزش جهت پزشکان دو سال و برای دارندگان درجه دکترای داروسازی، دامپزشکی و شیمی بیولوژی سه سال بود که سال اول این دسته دوم شامل آموزش مقدمات پزشکی وکارآموزی بیمارستانی بود تا بتوانند ازسال دوم همراه با داوطلبان پزشك به آموزش رشته‌های مختلف آزمایشگاهی بپردازند و هرسال بین ۱۰-۲۰ نفر برای شرکت دراین کلاس انتخاب میشدند وتمام برنامه‌ها توسط استادان ودانشیاران دانشکده

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

پزشکی اداره میشد و کارآموزی در بیمارستانها و آزمایشگاه‌های تابع دانشکده‌پزشکی انجام‌میگرفت. بفارغ‌التحصیلان این‌دوره گواهینامه تخصص علوم آزمایشگاهی داده میشدکه بموجب آن میتوانستند پروانه اداره‌آزمایشگاه تشخیص‌طبی‌ازوزارت بهداری دریافت دارند .

در مورد تربیت کمك آزمایشگاه و تکنیسین آزمایشگاه باید بگوئیم که بموازات تأسیس کلاس‌هـای تکمیلی و تخصص علوم آزمایشگاهی دوره‌هـائی نیز برای آموزش و تربیت کادر کمك آزمایشگاه وتکنیسین تشکیل گردید وفارغ‌التحصیلان دوره دوم متوسطه پس‌ازدیدن یك‌دوره علمی‌و عملی در آزمایشگاه‌مرکزی وزارت بهداری و اخذ گواهینامه ، بـا عنوان کمك تکنیسین بادرجه فوق‌دیپلم (بموجب تصویب‌نامه خاص شورایعالی‌فرهنگ) درآزمایشگاه‌های مختلف‌استخدام میشدند.این‌دوره‌ها دروزارت بهداری همچنان ادامه دارد و بدین طریق احتیاجات مؤسسات آزمایشگاهی وزارت بهداری را برطرف می‌کنند .

در دانشکده پزشکی تهران و برخی از دانشکده‌های شهرستانها نیز کلاسهای دوساله تربیت تکنیسین‌آزمایشگاهی تشکیل گردید و درچند سال اخیر دوره‌های تکمیلی‌شبانه برای تکمیل‌معلومات تکنیسین‌های شاغل درمؤسسات تابعه دانشکده پزشکی تأسیس‌شد و تکنیسین‌های آزمایشگاه‌های دانشکده‌پزشکی که مایل به‌تکمیل معلومات‌خود بودند دراین دوره‌ها که بصورت کلاس شبانه دوساله میباشد بهاخذ درجه لیسانس نائل آمدند .

از سال ۱۳۴۷ دوره‌های لیسانس علوم آزمایشگاهی در برخی از دانشگاه‌ها، از جمله دانشگاه تبریز و دانشگاه اصفهان دایر شد و دانشکده پزشکی دانشگاه تهران از سال ۱۳۵۰ از ادامه کلاس های تخصصی علوم آزمایشگاهی و تکنیسین آزمایشگاهی خودداری کرد.

۸- تاریخچه تأسیس آزمایشگاه‌های خصوصی- اگر ازفعالیتهای آزمایشگاهی متفرقه‌ایکه توسط برخی داروخانه داران و بعضی پـزشکان خارجی سفـارتخانه‌ها که در قسمت اول این مقـاله بـه تفصیل از آن یـاد شد بگذریم ، مؤسس اولین آزمایشگـاه خصوصی درتهران دکتر حسین سیفی میباشدکه پزشکی کاردان در طب و آزمایشگاه بود و در خیابان لاله زار آزمایشگاهی تأسیس کرد که مرجعی برای بیمـاران و پزشکان تهران بود . دکترسیفی پزشکی بودکه معمولا بطبابت میپرداخت وساعاتی را هم برای‌انجام آزمایش‌های مراجعین در دارالتجزیه خودحاضر میشد . این آزمایشگاه دراوایل سال ۱۳۰۸ تأسیس گردید ولی دکتر سیفی مدت زیادی بکارآزمایشگاهی ادامه نداد وپس‌ازچند ماهی آزمایشگاه را رها ساخت وبکارطبابت خود پرداخت‌ومحل و وسائل کار آزمایشگاه را به دکتر حسن میرداماد‌ی و دکتر حسین مشعوف واگذار کرد واین دوکارشناس آزمایشگاه سینارا درهمان محل‌تأسیس کردند (سال ۱۳۰۸) .

دومین آزمایشگاه خصوصی تهران کمی بعداز آزمـایشگاه سینا توسط دکتر ابوالقاسم رسولی و دکتر یحیی پویا بنام‌آزمایشگاه بوعلی تأسیس گردید و تا حدود سال ۱۳۳۰ فعالیت داشت .

سومین‌آزمایشگاه‌خصوصی‌تهران توسط دکترمهدی ذوالریاستین بنام‌آزمایشگاه رازی بسال۱۳۰۹ تأسیس‌شد. ایشان درآن موقع ریاست‌آزمایشگاه تجزیه طبی‌انستیتوپاستور را بعهده داشتند.

چند سالی بعد دکتر آرمائیس وارطانی استاد شیمی دانشکـده پزشکی تهران آزمایشگاه دیگری در تهران تـأسیس نمود بنام آزمایشگاه طوسی که ازلحاظ وسائل‌کار برای امتحانات‌شیمیائی مجهز بود ، و تا پایان عمر دکتر وارطانی بفعـالیت خود در آزمایشگاه طوسی ادامه میداد .

چون بتدریج داوطلبان‌کارآموزی آزمایشگاهی درانستیتوپاستور سپس در مؤسسه بهداشت رو به ازدیـاد میرفت و عده متخصصین بیشترمیشدند تعداد آزمایشگاه‌ها درتهران سپس درشهرستانهای بزرگ روبه‌افزایش رفت ودرضمن تعدادی هم‌پزشکان ایرانی که تحصیلات خودرا درخارج ازکشور انجام داده بودند برشته‌های آزمایشگاهی گرایش یافته و پس از بـازگشت بجمع متخصصین آزمـایشگاهی کشور پیوستند، این‌بود که‌کم‌کم تعداد متخصصین بیشترشد ومؤسسات بهداشتی‌وپزشکی‌دولتی درتهران‌وشهرستانها ازوجودمتخصصین‌آزمایشگاه‌برخوردارشدندوتعدادآزمایشگاه‌های خصوصی نیز برحسب احتیاج زمان روبه ازدیاد رفت، بقسمی‌که پس از ۴۳ سال‌که از تأسیس اولین آزمایشگاه درتهران‌میگذرد امروزبیش از۱۴۰ آزمایشگاه خصوصی‌ودرهمین‌حدودآزمایشگاه‌های دولتی درسراسرکشور درخدمت بیماران وپزشکان میباشند.

فکر تأسیس‌آزمایشگاه مجهز وکاملتری‌باهمکاری عده‌ای‌کارشناس در رشته‌های مختلف برای اولین با درسال ۱۳۱۸ ایجاد گردید ودراین سال عده‌ای متخصص رشته‌های مختلف‌که تحصیلات خود را درخارج بپایان رسانیده بودند بـاوسائل کامل بتهران آمده مبادرت بتأسیس آزمایشگاهی بنام «آزمایشگاه استخر» کردند این عده عبارت‌بودند از : دکترحسین سهراب (متخصص‌میکرب شناسی وسرم شناسی) دکتر مرشد زاده (متخصص شیمی) دکتر اسدالله شیبانی(متخصص‌انگل‌شناسی) ودکتر قلی‌باوندی (متخصص آسیب شناسی). تأسیس‌آزمایشگاه استخر درسال ۱۳۱۸ بصورت فعالیت تازه‌ای جلوه گرشد و نویدی ازفکرهمکاریهای دسته‌جمعی

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

بوسیله عده‌ای کارشناس در رشته‌های مختلف پزشکی را میداد وسر آغاز فصل نوینی درفعالیت‌های پزشکی کشور بشمار می‌آمد. متأسفانه همکاری این گروه مدت زیادی دوام نیافت وپس‌ازمدتی کمتر از دوسال این همکاری از هم گسست و نامبردگان مبادرت به‌تأسیس آزمایشگاه‌های دیگری کردند.

بااینکه این نخستین فعالیت‌دسته جمعی‌یك گروه پزشکی باشکست روبروشد معهذا اصل همکاری دسته جمعی فراموش نشد و پس از مدتی‌خاموشی دوباره درسالهای اخیررونق گرفت‌وبهترین گواه آن تشکیل گروه‌های مختلف پزشکی برای‌تأسیس بیمارستانهاو درمانگاهها و بالاخره آزمایشگاه‌هاست. در مورد آزمایشگاه که موردنظر ماست‌باید بگوئیم همکاری دسته جمعی بهمان‌اندازه حائز اهمیت است‌که در مورد بیمارستانها یا درمانگاهها،زیرا امروزه باتوسعه روزافزون روشهای مختلف آزمایشگاهی‌وتکمیل وسائل‌کار، کارشناسان رشته‌های مختلف‌علوم‌آزمایشگاهی‌میتوانند تحت شرایط بهتری باکمك تکنیسین‌های ورزیده و کارآزموده مبادرت بفعالیت‌های وسیعتر، بهتر ودقیقتری کرده وظیفه خود را سریعتروحساسترانجام ونتایج‌آنرا دردسترس‌بیماران‌وپزشکان قرار دهند.

آنچه مسلم است همکاریهای دسته جمعی در تمام شئون پزشکی خصوصاً آزمایشگاهی بدون شك‌روبه‌توسعه خواهد رفت وکم‌کم فعالیت گروه‌های مختلف پزشکی جانشین فعالیت‌های انفرادی خواهد شد.

۹ـ مقررات‌مربوط بتأسیس آزمایشگاه‌های تشخیص‌طبی‌درایران:

تا سال ۱۳۳۴ تأسیس آزمایشگاه تشخیص طبی در ایران مانند دیگرمؤسسات پزشکی‌ازقبیل بیمارستان ودرمانگاه تابع‌مقررات مدون خاص نبود وکلیه‌کسانیکه دارای پروانه پزشکی بودند وکارآموزیهائی در مؤسسات آزمایشگاهی‌کشور یا خارج انجام داده بودند میتوانستند مبادرت بتأسیس آزمایشگاه تشخیص‌طبی نمایند و فقط در برخی موارد که سوابق داوطلب تأسیس آزمایشگاه خیلی روشن نبود بمنظور ارزشیابی اطلاعات علمی وعملی‌او، درانستیتوپاستورکه یگانه مرجع ذیصلاحیت بود ازاو آزمایش بعمل میآمد.

البته چون اکثریت متصدیان آزمایشگاه‌ها را شاغلین موسسات بهداشتی‌وآزمایشگاهی‌یاآموزشی کشور تشکیل‌میداد عملامتخصص فن خود شناخته میشدند وبدون هیچ‌قید وشرطی مبادرت به‌افتتاح آزمایشگاه‌کرده بودند.

برای اولین بار در سال ۱۴۳۴ ضمن قانونی‌که درباره‌مقررات امور پزشکی و داروئی از مجلسین گذشت تاسیس آزمایشگاه و سایر موسسات پزشکی را تابع مقررات خاص کرد واخذپروانه مخصوص از وزارت بهداری برای تاسیس آزمایشگاه اجباری گردید.

در فصل دوم این قانون‌که مخصوص آزمایشگاه تشخیص طبی‌است دارندگان درجه دکترا در پزشکی، داروسازی، دامپزشکی، علوم شیمی و بیولوژی که دارای گواهینامه‌های دوره تکمیلی آزمایشگاهی ازدانشکده پزشکی تهران یاگواهینامه‌های تخصص در امور آزمایشگاهی ازکشورهای خارج هستند، البته بشرطی که به تصدیق مراجع ذیصلاحیت رسیده‌باشد، واجد شرایط برای دریافت پروانه‌آزمایشگاه شناخته میشوند و میتوانند پس ازکسب پروانه مربوط‌مبادرت‌بافتتاح‌آزمایشگاه‌نمایند. قانون‌فوق‌الذکر دارندگان‌آزمایشگاه راکه تا تاریخ‌تصویب قانون لااقل‌سابقه پنج سال‌کارآزمایشگاهی‌بودند ازشرایط فوق‌مستثنی‌نموده ودرصورت دارابودن درجه دکترا واجد شرایط اخذ پروانه تلقی میکند.

در همین قانون‌بمنظور تکمیل‌کادر متصدیان‌آزمایشگاه‌های‌وزارت بهداری پیش بینی شده است ازکسانیکه باداشتن درجه دکترادر یکی از رشته‌های بالا لااقل یك سال سابقه کارآموزی دریکی‌از آزمایشگاه‌های وزارت بهداری یا دانشکده پزشکی‌داشته باشند، برطبق آئین نامه خاصی امتحان بعمل‌آورده و در صورت‌موفقیت طبق قانون استخدام پزشکان‌آنها را برای تصدی آزمایشگاه‌های وزارت بهداری در شهرستانها استخدام نمایند.

مسائل دیگری نیز درمواد مختلف دیگر این قانون برای‌کنترل آزمایشگاه‌ها پیش بینی شده است از جمله متصدی آزمایشگاه را مکلف به فعالیتی نموده است‌که برای‌آن رشته پروانه صادر شده است و خرید و فروش خون را در آزمایشگاه های تشخیص طبی ممنوع نموده و یك نفر نمیتواند تصدی بیش ازیك آزمایشگاه‌را داشته باشد.

ماده ۲۰ این قانون کمیسیونی را مامور بررسی مدارك تأسیس داوطلبان‌آزمایشگاه میکند. این کمیسیون بریاست معاون‌وزارت بهداری وعضویت روسای انستیتورازی و انستیتوپاستور واستادان کرسی‌های میکرب شناسی، سرم شناسی، شیمی بیولوژی و آسیب شناسی دانشکده پزشکی تهران و یك نفر از رؤسای آزمایشگاه‌های آزاد، در وزارت بهداری تشکیل میگردد و بدرخواست‌های داوطلبان و مدارك آنان رسیدگی مینماید و در صورت مطابقت‌باقانون برگ صلاحیت تاسیس‌آزمایشگاه رابرای داوطلب صادر میکند.

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]

« مآخذ و مدارك »

۱- دکترمهدی آذر- «تاریخچه بیماری قند» مجلهٔ علمی نظام پزشکی ایران شمارهٔ ششم بهمنماه ۱۳۴۹.

۲- دکترمهدی قدسی - «انستیتو پاستور ایران» بولتن اتحادیه شاگردان سابق انستیتو پاستور پاریس شمارهٔ ۲۲-۱۹۴۶.

۳- دکتر ژوزف منار - «راپرت عملیات انستیتو پاستور دولت علیه ایران از ۲۱ مارس ۱۹۲۲ تا ۲۰ مارس ۱۹۲۳».

۴- دکتر مرتضی کاوه - «فعالیتهای ملی و بین‌المللی انستیتو رازی» نشریه انستیتو رازی سال ۱۹۶۷.

۵- دکترعزیز رفیعی - «سی‌امین سال بنیاد موسسهٔ رازی(۱۹۳۰-۱۹۶۱)» نشریه انستیتو رازی.

۶- دکتر حسین مشعوف - «تاریخچه لابراتوار در ایران» متن کنفرانس در رادیو ایران سال ۱۳۴۹.

۷- دکتر محمود نجم‌آبادی - «سابقه تاریخی آزمایش و آزمایشگاه» ازکتاب تاریخ طب ایران و اطلاعات خصوصی.

۸- مهندس صباحی - «خدمات آزمایشگاهی درکشور ایران» پلی‌کپی منتشر شده در سال ۱۳۴۹.

۹- دکتر عبداله حبیبی - «انستیتو تاج پهلوی تاریخچه و فعالیتهای علمی» نشریه انستیتو تاج پهلوی آذر ۱۳۴۹.

۱۰- دکترمهدی قدسی - تاریخچه خدمات پنجاه ساله انستیتو پاستور ایران «بیادبود جشنهای دوهزاروپانصد سال بنیان گذاری شاهنشاهی ایران» از انتشارات انستیتو پاستور ایران مهرماه سال ۱۳۵۰.

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-11]